Den gamle samling af feltflasker på Tøjhuset

”Københavns Arsenals prøvesamling”

Af Jørgen Koefoed Larsen
Dansk Militærhistorisk Selskab ”Chakoten” (ÆM)

Den gamle feltflaske samling på Tøjhuset

”Københavns Arsenals prøvesamling”

Da Tøjhusmuseet i 1928 blev oprettet som officielt museum, under ledelse af Kaptajn Stöckel, som en selvstændig institution under Krigsministeriet, var det hensigten, at museet skulle formidle den danske våben- og krigshistorie for det brede publikum, for en større forståelse for også denne del af vor kulturhistorie, samt fremvise nogle af de unikke samlinger, som i forvejen igennem flere århundreder, var samlet på stedet. Til brug for våben og matrielfremstilling, samt planlægning, havde man samlet dels en række *”Historiske”*, *”Trofæ”* og *”Studie” samlinger”*, men også en lang række officielle militære *”Prøvesamlinger”*[1]. Dette gav et unikt indblik i den indre struktur af både den danske hær, men også udviklingen i udenlandske hære sideløbene. Desværre er meget af denne sammenhæng og viden nærmest i dag tabt og de mange *”Moderniseringer”* **(læs: Sparekrav),** har i dag betydet at viden er gået tabt og kulturhistoriske værdier, for evigt er spredt for alle vinde. Kun med besvær kan den som vil forske, gøre det i dag og dem som burde vide, ved alt, alt for lidt!
Under et forsøg på at klargøre brugen af feltflasker i Danmark fra år 1700 frem til omkring 1880, fandt jeg et gammelt foto af netop det som viste sig at være *”Prøvesamlingen af feltflasker”* fra det Gamle *”København Arsenal”*, men overgået til *”Tøjhusmuseet”* efter 1928. Billedets alder er ikke angivet, men det er nok fra et sted mellem 1900 og 1930. Denne samling er i dag spredt og ingen ved noget som helst om den. Men et stort arbejde i andre kilder og arkiver, har muliggjort både en forklaring på hvad som vises på billedet og ikke minddst de brugte *”Feltflasker”* i Danmark i 1700 og 1800 tallet (samt enkelte udenlandske brugt som *”Studier”*).
Indførelsen af feltflasker i Den danske hær, er et på mange måder underbelyst og misforstået område. Først og fremmest var det man forstod ved *”Feltflasker”*, på mange måder et helt andet begreb end det vi ville forstå i dag. Vand blev helt op til 1800 tallets begyndelse anset usundt, ja ligefrem farligt, så nærmest alle og soldater især, drak tyndt øl og i nogen lande tynd vin i stedet. Vand var regnet som kun brugbart til vask og madlavning og helst ikke andet! Samtidig havde man allerede ret tidligt, i de fleste hære ”centraliseret” madlavningen og overladt det til forskellige ofte private *”Marketendere”*, at koge og forberede maden til soldaterne også i felten, for et mindre fastsat beløb. Dermed kunne soldaten i høj grad koncentrerer sig om sin hovedopgave – at slås!

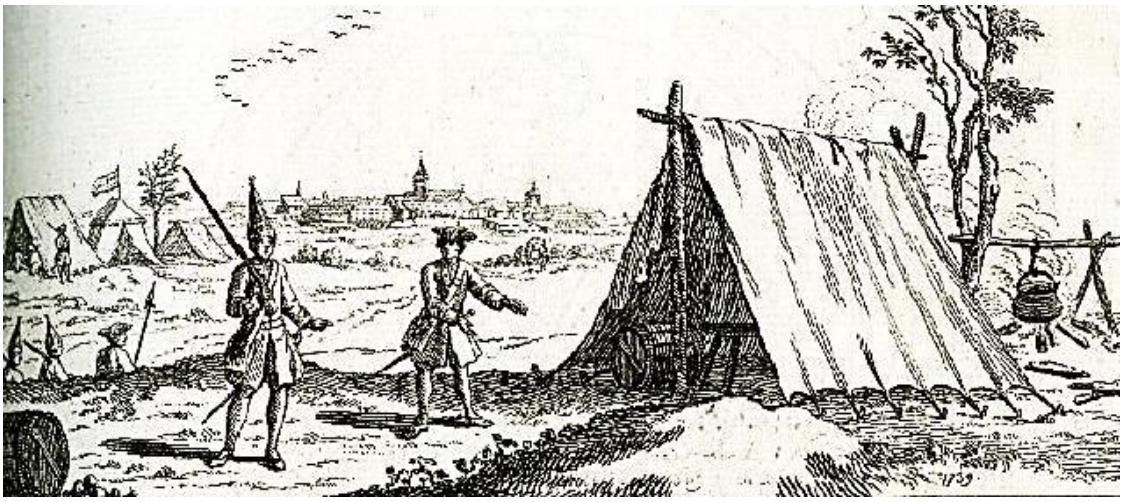

En Menig fra *”Grenader Corpset”* inviteres omkring 1714, indenfor af en *”Marketender”*
Og bag ved teltet *”Snurrer”* gryden lystigt med aftensmaden!

Samtidig kom hærene mere og mere kom til at bestå af *"Lejesoldater"*/hvervede, betalt individuelt, af af statsmagten, hvor netop maden ofte var en væsentlig del af lønnen, så var dette i høj grad praktisk og havde skabt ret ordnede forhold omkring år 1700. Derfor havde den enkelte soldat ikke et behov for selv at have redskaber til at lave mad i, eller transporterer drikke i, det fik man hos maketenderne. Men der var dog enkelte undtagelser fra denne regel og her er det måske især den Russiske arme under Zar Peter den Store (Og måske også den Svenske, kilderne er uklare), som adskiller sig. De brugte da (Som senere)*"At leve af landet"*, den Russiske hær rykkede frem i, Godt nok oftest til stor skade for lokalbefolkningen, men det tog man ikke så tungt i Rusland. Samtidig omtales det, at de enkelte Russiske soldater selv skulle *"koge deres mad"*. Dermed har man altså efter alt at dømme en slags små *"kogekar"* Sandsynligvis har en eller flere af de Danske officerer som havde tjent i den Russiske hær 1700-1709, oplevet det gamle Russiske system og foreslået at kopiere dette i Den Danske hær. Dermed opstår så nok samtidig begrebet *"Feltflasker"*/ *"Feldflachen"*[2] - Tysk var jo det militære hovedsprog, selvom en mere korekt betegnelse vel ville være: *"Små kogekjedler"*Eller*"Vandkedler til at hente vand i*[3]*"*. Dette er nok fremført over for den Danske Konge, som en god ide i at bruge under eurobringen af Skåne, hvilket kongen så har bifaldet i en Resolution fra oktober 1709[4]. Men vi ved reelt ikke om der kom noget ud af dette. Der er senere en enkelt antydning af at man måske har gennemført forsøg ved Liv Garden Til Hest i 1714, men der er frem til 1741 intet andet, som tyder på, at brugen af *"Feltflasker"*/*"Små kogekjedler"* nogensinde gennemføres. Man bør bemærke, at i oktober 1709, har hæren hektisk travlt med at klargøre til felttog i Skåne og ordlyden i Resolutionen, ser klart ud til at være rettet til den igangværende udrustningen af dette landgangkorps, Men så er det lige så klart, **at der intet er, som tyder på at det nogensinde reelt skete, som andet et et begrænset forsøg** . Dels var udrustningen hastig og nødtørftig i 1709 og det efterfølgende store materiel tab i Skåne 1710

1

2

1. Vi ved ikke med sikkerhed hvordan de første *"Feltflasker",* så ud, men der er igen tvivl om at de var af kobberblik[5] og efter alt at dømme runde, lave og efter alt at dømme, med kun to brede bærebeslag. (Norsk kobber blik Feltflaske mærket "**WGC**" **W**esterlenske **G**renader **Compagnie)**
2. I 1700 tallet blev det, at ligge i *"Teltlejr"* organiseret ned i den mindste detalje og her var lejrens mindste element i de fleste hære (inkl. Den Danske) de 4 soldater som deltes om et telt og derfor kaldtes et *"Teltkammeratskab"*. Dette "Kammeratskab" fik derfor udleveret fælles *"Feltrrekvisitter"* (En *"kobbergryde med pandejern"*, en "*Teltøkse"* og to *"Feltflasker*"), som de brugte fælles og bar i fælleskab. Dette udstyr, ses inderst i teltet, hvor man også kan skimte to *"Kobberfeltflasker",* fremhæved i den blå cirkel. Denne ser ud til at have været det gældene ind til omkring 1788.

og Nordtyskland i 1712, har nok klart forhindret en omlægning af det tidligere forplejnings system. Det fremgår også klart i det efterfølgende officielle og gældende *"Forplejningsreglementet af 1714"* Her omtales kun *"Kjedler"*/Gryder og det var det gældene reglement for hvilke ting et regiment bar med sig i felt, og det var officielt gældene frem til efter 1740.
Men i 1741 dukker så betgnelsen *"Feltflaske"* op igen. I en Kgl Resolution fortæller man, at *"Sjællandske Geworbne Infanteriregiment"* anvendte *"feltflasker"* i 1741, da regimentet kortvarigt, var lejet ud til Storbritannien (I Hannover), samt efter hjemkomsten. under *"campement"* ved København i 1743. Noget tyder på at man her enten har haft en mindre beholdning fra det mulige forsøg i 1714, eller måske har ladet fremstille efter et forlæg fra samme periode, men vi ved det ikke, da der ikke findes bekræftede detaljer. Men i 1749 er der endnu en resolution, som fastlægger en fremtidig indførelse af *"Feltflasker"* i den Dansk/ Norske hær, her er der tale om kobber-feltflasker. 1752, Ifølge en Kongelig Resolution, bevilges der en mindre sum penge til fortinning af *"kobberkedler*" og til nye (Kobber) blikfeltflasker til de norske regimenter, "*.der måtte have behov derfor"*. I 1754 omtaler manvidre, at der da approberes en kobberfeltflaske for infanteriet i Norge også de danske regimenter fik feltflasker fra 1749. Der må der være tale om en i marts 1749 approveret prøve M. 1751. Men her omkring, er det at *"Københavns Arsenals prøvesamling"*, efter alt at dømme starter, med en prøvemodel af en af de ældste modeller *"Kobberblik feltflasker"* (Nr. 1.) Dette er samlingens udgangspunkt og denne flaske model bør derfor også være udgangspunkt for den vidre tekst.

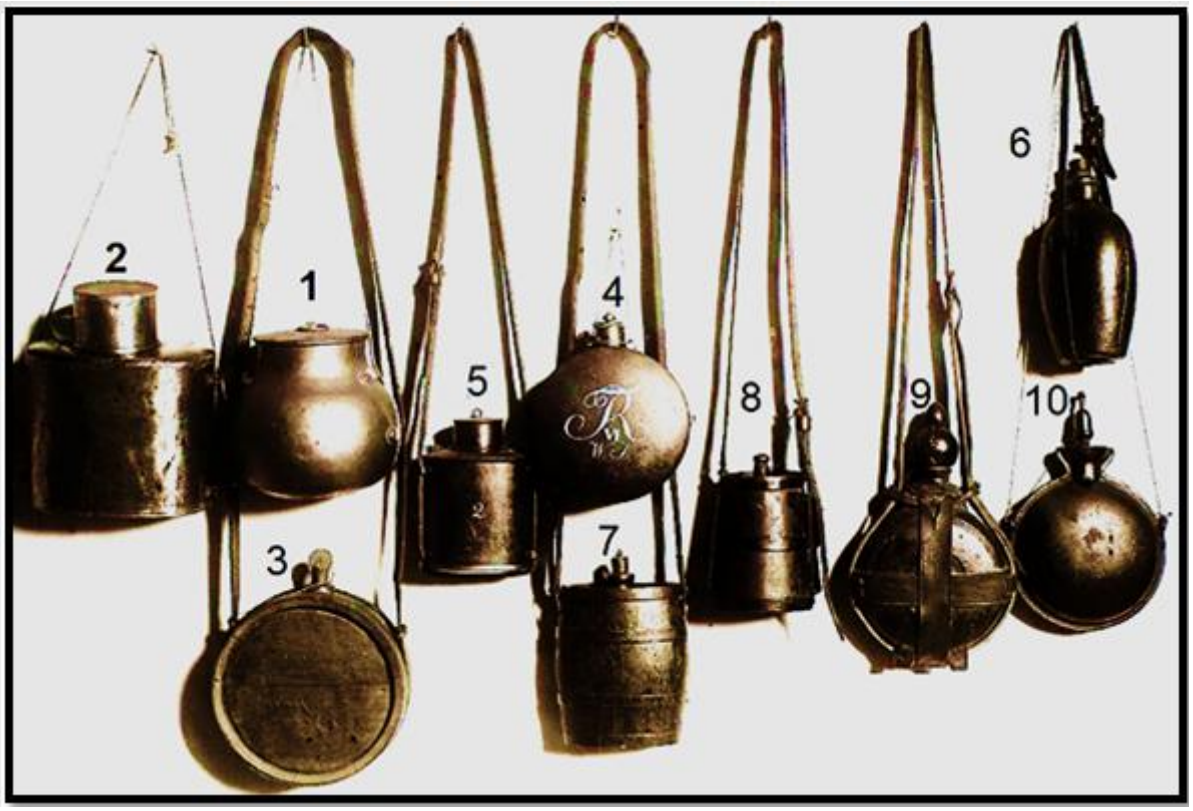

"Københavns Arsenals prøvesamling", som den fremgår af et udateret, men gammelt foto fra Tøjhusmuseets arkiv. Samlingen eksistere desværre ikke som sådan mere og det er ikke lykkedes at finde en samlet tekst beskrivelse af samlingen.

<u>Nr. 1.</u> "(Kobber) blik feltflaske med rem og låg"[6]. Hvor modellen/typen stammer fra vides der nærmest intet. Den er muligvis en kopi af en Russisk *"фляжка"/ flaszka* (Feltflaske), brugt i hvert fald omkring 1730 - 1760. I *"Prøjsiske krigskansleris skrifter"* I året 1759, kan man finde en Prøjsisk "Spion rapport" omkring Den Russiske Hær ved Østprøjsens grænse og her beskrives det hvordan;"… *De menige* (Russiske soldater), *må nøjes med i deres* ***feltflasker,*** *at koge rå rødbeder og brød tilsat vand…[7]".* Selvom den vel fra omkring 1741[8], er fremstillet i Danmark[9] og optræder her først, ja så er den helt dominerende i brug i Norge i hvert fald 1754 – 1855[10] (Sammen med en ny *"moderniseret"* model fra 1810, se senere). Den er i Norge officielt beskrevet i det Norske *"Feltrekvisit reglementet"*, fra 1788/1791[11] , i Det tilsvarende for de Norske Dragoner, udgivet i 1791[12] og det store samlede regulativ fra 1812, hvoraf det fremgår at alle enhedstyper (Dragoner/Ridende jægere, Jægere, Skarpskytter, infanteri og artilleri) alle skulle udleveres *"1 stk. (*Kobber) *blik feltflaske med rem og låg, for hver to mand"[13]*. Feltflasken skal fra i hvert fald, 1788 ifølge reglementerne, deles af to soldater, som skiftes til at bære og bruge den. Man kan igennem de meget detaljerede ud og indleverings, samt beholdnings lister, fra en del repræsentative Norske infanteri kompagnier i perioden 1801 – 1814, beskrevet af den Norske Militærhistoriker H.J. Barstad 1901 – 1918, se at der kun udleveredes *"Kobber feltflasker"*, samt at der konsekvent kun udleveres en Feltflaske pr. to mand, som reglementet også foreskriver[14]. Dette var gældende meget længe, også længe efter 1814, da først et nyt udrustningsreglementet udsendt så sent som I **1855**, indførte individuelle *"Runde læderbetrukne Feltflasker af Glas"*. Disse var til enkeltmands-brug, bade for soldater og officerer[15]. Men i Danmark forsvinder *"Kobberfeltflasken med låg"*, ret hurtigt af brug og meget få, var i behold i arsenalbeholdningerne efter år 1800. Det er muligt at de i Danmark hovedsagelig blev brugt i kavaleriet.

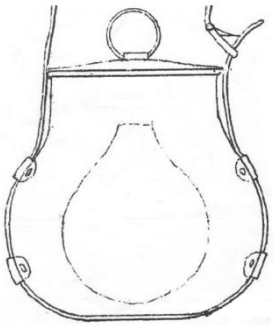

1 2 3 4

1. **<u>Nr.1</u>**. Foto af originalprøven af To-mands feltflasken, "*Kobberblik feltflaske med låg og rem"*, I Tøjhusets/Københavns Arsenals *"Prøvesamling af felt flasker"*. Desværre er det ikke muligt at se bulens form, men formen er grundlæggende, den samme, i alle modeller.
2. Original Tegning over den første af de to modeller *"Feltflasker"* som befinder sig i beholdningen i Rendsborg arsenal 1791, (med låget påsat) af det som klart er er **"Nr. 1"**. Her er bulen klart vist *"pæreformet"* og da det er den eneste type af denne type Feltflaske, **så må pæreformen være den gældene/brugte i 1791** og andre former dermed nok ældre.
3. Original *"Kobberfeltflaske med låg og rem"* fra Norge, med den *"pæreformede bule"*

Samme feltflaske fra den runde side. Mål: Højde: 14.9 cm Diameter top: 10.5 cm. Diameter bund: 10.0 cm. Omkreds (Ø): 18 cm

1 2 3 4

1. I Norge findes der også en anden model, med rund og flad bule. Dette antager jeg kan være den ældste Model (M 1741?). Den findes ikke På Rendsborg tegningen og må derfor antages at være en "*ældre model",* udgået af beholdningerne I Danmark, da man tegner oversigten i 1791.
2. Her ser man bunden og placering af "bulen" Mål: Højde: 14.3 cm. Diameter top: 10.4 cm. Diameter bund: 11.0 cm. Omkreds (Ø): 18,3 cm
3. I perioden 1810 – 1813, Fremstilles en helt ny model Kobberfeltflaske i Danmark (København), til brug for de Norske styrker, som derefter sendes til Norge 1811 – 1814. Både de oprindeligt Dansk/Norske "Kobberfeltflasker" og de Svenske *"Kök"* eller *"Bulkrukar*" eurobred i 1788 og 1808-09[16], var efter alt at dømme populærere i Norge og intet tyder på at man I Norge ønsker at afløse disse kendte modeller, med de nye Danske *"jernblik feltflasker".* Derfor får man til brug, kun i Norge, fremstillet, en helt ny type, i Danmark. Den er lidt en kombination af de tidligere modeller. Den er lidt højre, har 2 tynde beslag øverst (som de Svenske) og 2 bredde nederst (Som de Danske), samtidig har den en meget fin "pæreformet" bule, hvilket viser at den pæreformede bule er den yngste type og en praktisk detalje man holdt fast ved. De bevarede er et meget fint håndværk, med en meget fint fortinnet overfladebehandlet indvendig, en praktisk foranstaltning ved madlavning. Samtidig er der en bedre bærerem, hvor låget også er fæstet. Den bruges længe i Norge.
4. Her ses samme model fra en anden vinkel. Mål: Højde inkl. låg 20,5 cm. Omkreds (Ø): 17 cm.

1 2 3

1. Norsk "musketer" (Infanteri soldat), i perioden 1795 – 1809.
2. Detalje af samme, hvor man ser hvordan flaskens "Bule" hviler mod taskens låg.
3. Norsk *"musketer"* 1810-1814. Her ser man igen tydelig en af *"bulens"* funktioner – at holde flasken stabil, hvilende ovenpå *"Ranslen"*, så den ikke bevæger sig, alt for ukontrolleret, under bevægelse.

Der findes desværre ingen tidssvarende Danske billeder af *"Kobberfeltflaske med låg og rem",* i brug, men der findes et original tegning fra 1813, af Svenske gardegrenaderer, hvor man kan se hvordan man har samlet flaskerne omkring et bål for at varme indholdet. I Danmark var det normalt at soldaterne, som en slags varm *"mogenmad"*, selv skulle koge brød, vand med evt lidt smør og salt, det vi i dag ville kalde en slags "Øllebrød". Her har bulen nok sin anden funktion, da den vil lette opvarmningen, af indholdet hvis den sættes langs bålets kant. Alle de Svenske Feltflasker (Som nok er af Svensk model efter 1809), har en tydelige *"Bule"*.

<u>Nr 2.</u> "(Hvid) blik Feltflaske med rem" / "Feltflaske af ældre model". Præcis hvornår den er indført kan ikke siges helt præcis. Men her kender man med sikkerhed dets forlæg. Den er som type indført i Hessen og Prøjsen omkring 1726, ifølge det Prøjsiske Infanteri reglement optræder *"Zeltflachen von blech"*, til brug for 6 mand, sammen med en kobbergryde. Den samme kaldes senere også senere *"Feltflachen von Hessiche model"* og med tiden ændres fordelingen til at fire soldater deler en feltflaske. Den er så vidt det kan ses indført, i Danmark, som afløsning for de ældre "Kobber feltflasker, måske i 1754 eller 1756. I denne periode kopierer man i nærmest alt fra den Prøjsiske hær, både organisation, uniforms stil og altså også feltudrustning. Flasken er ret stor og i Prøjsen blev den delt af 4 mand *("Et kammeratskab"*), som skiftedes til at bære den. Dette er det ikke klart om også først gjaldt i Danmark, i begyndelsen. Noget tyder på det, men med *"Feltrekvisit reglementet"*, fra 1788/1791, fastlægges det klart officielt, at denne Blik feltflaske skal udleveres og bæres af to soldater: *"§-3- Soldatens Rustning og bagage, maa indrettes så simpelt og let som muligt. Ethvert Teltkammeratskab* (4 soldater), *maa forsynes med en* (et stk.) *kobberkjedel med kasseroll, som begge maa være og vedligeholdes, vel fortinnede, hvilken bæres i en pose , som er forsynet med en brun rem, to* (2 stk.) feltflasker *af* ***hvidt*** *blik* (<u>altså jernblik</u>), *ligeledes med brune remme, og endeligen med en liden økse og bæres disse sager vekselvis (Skiftevis) af det hele kammeratskab……."* Uddrag fra *"Interims Felt Tieneste-Reglement"*. Udgivet 1788, side 43 (I 1791 kommer der et tilsvarende med samme indhold, gældende for kavaleriet[17]).
I 1808 begynder denne ældre feltflaske model, at blive afløst af den nye, mere praktiske og lette feltflaske M 1808, men den bruges dog stadig, ind til der er nok af den nye model M 1808 og efter alt at dømme, længere i Kavaleri og artilleri, samt reserve enheder.
Efter 1808, kaldes den oftest blot ***"(Hvidblik)Feltflaske af ældre model"***.

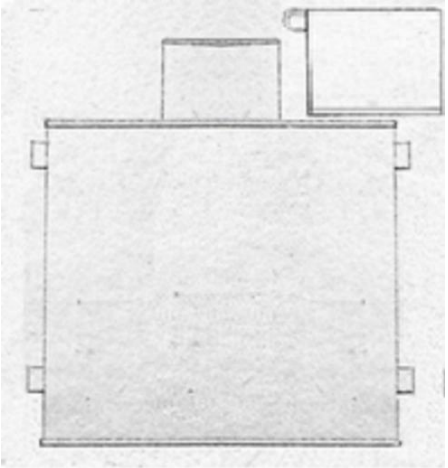

1 2 3

1. **Nr.2**: Foto af originalprøven af *"(*Hvid*) blik Feltflaske med rem"* I Tøjhusets/Københavns Arsenals "Prøvesamling af felt flasker". Her ser man hvor tæt den er på sit samtidige og oprindelige forbillede, den Prøjsiske, såkaldte *"Hessische Feldflasche"*. Her ses tydelig formen, koppen og bærer rems beslagene. Men bemærk at den Danske model har en anden tud og prop/kop end den oprindelige *"Hessische Feldflasche"*, som altså ikke er en direkte kopi, men en særlig Dansk model. Den var ret stor og indeholdt ca. 1,9 liter væske!
2. Billede af samme feltflaskes bagside, hvor man kan se den "buer indad" (TMH nr.
3. Tegning af den samme Model i Rendsborg i 1791. Her ses den tegnede med den tilhørende drik kop aftaget, så man også kan se den ret kraftigt udformede *"drikketud"*, måske netop fordi det ikke oprindeligt var meningen at man drak af tuden, men kun målte vand af i koppen.[18]
   Mål: Højde: 18,8 cm. Højde med tud: ca. 23 cm. Bredde: 21,3 Cm. (Mål efter original tegning udført I Rendsborg 1791). Rum indhold: ca. 1,9 liter væske.

Nr. 2A. Her imellem mangler naturligt M 1805/ M 1808), Dette er mærkeligt da Tøjhuset har adskillige i deres lagre, men vi ved jo ikke i dag om fotografiet viser den komplette samling/ *"Prøvesamling"* eller blot et tilfældigt udvalg af den oprindelige**.** Egentlig bør man nok se M 1808 det som en naturlig udvikling af **nr. 2**. til en formindsket "En-mands Jernblik feltflaske", med en ny tæt korkprop, som officielt godkendes i 1808 (Derfor M 1808[19]). Som en ny tænkning, var M 1808 til enkelt mands brug og den kunne rumme ca. 0,9 liter vand. Feltflasken var allerede afprøvet ved bla. Fodgarden 1805-07 (Måske før), men i en version uden bærebeslag og rem[20]. Den blev båret bundet i de to øjer, ved siden af drikke tuden, bag på rygsækken/randslen. Den blev følgende forandret, ved at få 4 rembeslag på loddet, fik en læder bærerem og et firkantet felt til at gravere enheds betegnelser og numre i. Feltflasken blev derefter i 1808 officielt antaget, som standard feltflaske, for alle enheder i Danmark[21]. Ifølge Kongelig resolution 26. November 1809: *"... De 3441 Stykker nye Feltflasker, som nu haves i Behold, skal uddeles til de Regimenter, som mest trænger til nye Feltflasker. Denne uddeling skal ske kompagnievis, således at et helt kompagni ad gangen, får nye feltflasker og af de gamle* ***(Nr. 2.)****, som afleveres, udtages de bedste til at ombytte de ubrugelige med i de andre kompagnier. I et kompagni, må altså kun vare en Slags Feltflasker, hvorimod i et Regiment, gerne kan være både gamle og nye Feltflasker…."*. Samtidig ønsker kongen en prisnedsættelse, og dette kan muligvis have forsinket produktionen af M 1808. Den "*Konglige Livgarde til Fods"* ,var de første til at bære den nye jernblik- feltflasker (i 1805, men

først *"med remme"* fra 1810), Siden fik *Kongens Regiment, Prins Christian Frederiks Regiment, Holstenske og 3. Jydske Regiment* udleveret feltflasker (1809[22]). I 1812 gives der igen tilladelse til at indkøbe *"Feltflasker"*, nemlig 6.000 feltflasker *"af ny facon"* (M 1808), bl.a. til Slesvigske Jæger Corps, 2. Jyske Regiment. samt to kompagnier af henholdsvis Danske Liv Regiment og Slesvigske Infanteri Regiment. Samtidig må der til Arméen i Hertugdømmerne, ligeledes anskaffes 4.000 *"feltflasker af ny facon"*[23].
Den indføres videre i *"Bepaknings reglement af 18 december 1819"*, men i en lidt ændret form, med et påsat felt hvor man kunne stemple regiment, kompagni og nummer (Altså reelt en M 1808/19). Samme feltflaske model, nævnes i bepaknings reglementerne, i 1828 og 1831. Ind til perioden omkring 1840, er den dominerende, men efter 1831 sættes forsøg i gang med en ny forbedret udgave Jernblik feltflaske, da man bla. har opgivet at erstatte den med feltflasker af træ, eller *"kombinerede en-mands feltkedler og feltflasker"*. En del reserve soldater får den muligvis udlevet så sent som under krigen i 1848, men så vidt det vides, malet sort, som de da brugte flasker.

1 2 3

1. Nr. 2A. Feltflaske M 1808. Den var den første *"Enkeltmands feltflaske"* (Rum indhold ca, 0,9 liter). Bemærk de to "Ører", på hver sin side af tuden, som oprindelig skulle bruges til at fastholde feltflasken, bag på rygsækken. Så vidt det vides, brugte kavaleriet, stadig disse ører til at fastholde feltflasken, inde under valdrappen, til sadlen. Først fra omkring, 1818 bar kavaleriet feltflasken over skulderen. Fra og med *"Bepaknings reglementet 1819"* optræder den som standard feltflaske, men nu med det viste felt til at skrive Regiment/Kompagni og Nr. Total højde inkl. Tud Ca. 2o,5 cm
Højde uden tud Ca. 16,5 cm Bredde uden beslag ca. 12,5 cm. Rumindhold: Ca. 0,9 liter væske.
(Fra det Svenske Armee museums samling)
2. Et af de få samtidige billeder af M 1808, i brug, Dansk grenader i Holsten 1814 (Hjalmar Mörner 1814).
3. Detalje som viser feltflaske M 1808 båret af "Holstenske Infanteri regiment" i 1814. . I 1819 (Gentaget i 1828, i en forkortet udgave og 1831) indføres feltflaske M 1808, officielt. I samme reglement fra 1819 nævnes det at feltflasken **ikke skal være malet eller lakeret,** men have indgraveret: **regiment, kompagni og nummer**. Det er altså klart M 1808 som er i brug 1819, 1828 og 1831 og den må derfor antages at være i brug, i det mindste frem til hærreformen i 1842.

3. Feltflaske af træ, ”forsøgsfeltflaske af træ, fra 1831”, Omkring 1831 havde man, fremstillet en *”Prøveflaske af træ”* og var ret langt fremme med planer om at indføre den officielt.
”….Eftersom det er befundet, at Blik-Feltflasken ikke er af Varighed og vanskelig at holde tæt, skulle Felt-flaskerne gøres af Træ og leveres Mandskabet, ligesom Tornystrene, for Betaling af Ducørpengene; da et sådant Reqvisit vil være Soldaten lige så gavnligt i Tjenesten som i hans Hjemstavn, og ved sædvanligt Brug sikres for at indtørres og derved blive utæt, samt for at blive angrebet af Orm. Men i stedet valgte man at dels reparerer de gamle *”Blik feltflasker”* (M 1808 M 1819), samt starte in produktion af en ny og forbedret udgave, som var klar senest til krigen i 1849 til 1851. *indtil det i Tiden bestemmes, at deslige Feltflasker skulle anskaffes”*.. (Altså Ikke antaget). *Da der imidlertid haves et betydeligt Forråd af blik-Feltflasker, som ved en passende Forandring kunne gøres tætte, så skal der for det første, og indtil anderledes bestemmes, ingen Feltflasker af Træ anskaffes, men Prøven til samme opbevares* ***paa Københavns Arsenal****, indtil det i Tiden bestemmes, at deslige Feltflasker skulle anskaffes”*[24].
Man sendte derfor prøveeksemplaret til *”Københavns arsenals prøvesamling”* og opbevarer det der

1 2 3

1. **Nr.3.** Feltflaske af træ, ”forsøgsfeltflaske af træ” fra 1831, på billedet fra Tøjhusmuseets samling.
2. Træfeltflaske af Engelsk model. Denne model blev samtidigt, efter Engelsk forbillede, brugt af De Hannoveranske og Brunsvigske tropper, i den *”1o. forbunds division”*, hvortil også den Danske *”Forbundsbrigade”*, hørte. Dette forhold har nok også spillet ind, under overvejelserne for at indføre en dansk model af samme type.
3. Civil, såkaldt *”Tjele”*. At netop træ flasker af denne type igennem mange år allerede var kendt og accepteret, i bondesamfundet, var endnu et argument for at indføre den militært.

Nr. 4 Prøve feltflaske af jernblik, for Den Vestindiske milits ca. 1835. Ifølge Ræder blev først indførelsen af træ feltflasker opgivet 1831 og man kan se at der så sent som i 1834, stadig er forsøg med at indfører en ”kombinerede en-mands feltkedler og feltflasker”. Men alting tyder på at fra omkring 1835, ender det hele med, at man fremstiller en moderniseret blikfeltflaske. Der findes meget lidt materiale omkring dette. Men i 1835 fremgår det af et notat at den **Vestindiske milits, samme år får** ”*Malede blikfeltflasker af ny model”*. Samtidig kan man ifølge Tøjhusets gamle notater se, at der var tale om to typer, hvoraf kun den ene blev godtaget. Der var tale om en moderniseret udgave af M 1808, malet sort, som rustbeskyttelse og kongelige monogram (FR6) og betegnelsen (**WJ**= **V**estindiske **I**nfanteri), malet i gult.

1 2

1. **Nr. 4** Prøvefeltflaske Ca. 1835 for den Vest indiske Milits (ikke antaget). (TM samling)
2. Antaget feltflaske for Den Vestindiske Milits model 1835 (moderniseret/forenklet og sortmalet udgave af M 18o8). (TM samling)

3. Metal Feltflaske M 1835 (?) Bemærk ”2” tallet, som efter alt at dømme, er spor af en oprindelig nummerering i ”Prøvesamlingen”, sikkert fordi denne Feltflaske under afprøvningen, fandtes i mindst 3-5 forskellige variationer hvor nr. 1. muligvis var feltflasken for den ”Vestindiske Milits”[25] (se ovenstående). Så sent som i 1834 foretages forsøg med at fremstille et kombineret kogekar/feltflaske for enkeltmand af jernblik, men i stedet vælger man at fremstille en ny model jernblik feltflaske (Ræder side 324.). Der er kun få detaljer og præcise oplysninger om dens indførsel, kun at den i 1848 er regnet som *”standardmodel”.* Men den er klart ældre (1835?) og omtales i arsenals beholdningerne fra omkring 1842 – 1844[26]. Det tyder på at den officielt er indført, i en lidt ”ældre” udgave, ved den Vestindiske milits, allerede i 1835, ja så derfor har produktionen jo så nok reelt, startet omkring dette årstal. Da der findes en del variationer, i Tøjhusmuseets samling, så tyder det på at der skete en del prøver og forsøg, som altså klart var afsluttet før 1848 og at man da havde en stor nok *”krigsbeholdning”*. Den 8. september 14848, bestemmes det at den i fremtiden skal bæres i en blå flettet snor. Dog kan man se at de fleste helt indtil krigsafslutningen bæres i sorte læderremme. Det tyder samtidig på at denne model stadig blev udleveret til reservesoldater, så sent som under krigen i 1864, men nok kun i mindre omfang.

1 2 3 4

1. **(Nr 5. Model 1834)** Omkring 1834/1835 godkendes en ny model feltflaske til brug for den Vestindiske milits (Og andre kolonitropper). Der er tale om en forenklet udgave af M 1808 og malet sort for at beskytte den mod rust. Denne model ser ud til at have dannet model for også den

Danske hærs nye udgave som indføres Samtidig. Den var en af de to standard modeller brugt 1848-1850.

2. **(Nr. 5. M 1842 (?)** – ”Standard udgave” som have et kop-formet låg og som i 1848, var den mest almindlig brugte model. I 1848, skulle bæreremmen erstattes af en blå snor, men dette ses kun på få af de billeder vi har af den i Brug 1848 – 1850. Størrelse: L12.5 cm. B 8.5 cm H til kant 13 cm H total 17 cm. (foto Fra Tøjhusmuseets).
3. **Nr. 5. Prøve model/variant M 1842 (?)** Det er ikke klart hvad som adskilte denne fra de tidligere, men da den er nummereret ”3”, må man antage, at der er en forskel.(TM samling).
4. **Nr. 5. Prøvemodel/variant M 1842 (?)**- Bemærk at der tydeligt, er sket en forhøjning af flasken i toppen og dermed af rum indholdet. (TM samling).

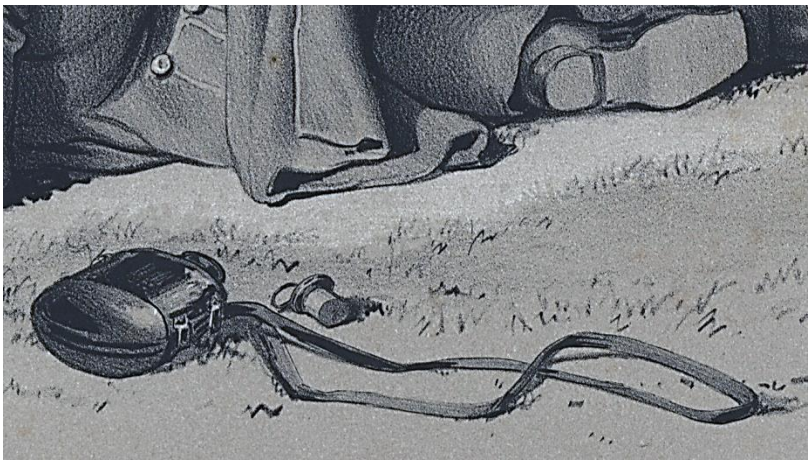

1 2

1. Der findes mange billeder af denne sort malede feltflaske model, i Brug 1848- 1850.
2. En meget fin og detaljeret tegning af feltflaske M 1835/1842. Her ser man både korkproppen og at den så sent som i 1850, altså stadig føres/bæres i den originale læder rem og ikke i den approberede blå snor, som ellers foreskrevet fra 8/9 1848.

6. Glasfeltflaske M 1852, indført og brugt i Den Danske hær fra 1856, hvor den næsten helt fortrænger blikfeltflasken bla. under krigen i 1864. Kun ganske enkelte reserveenheder bruger stadig blikfeltflasker. At indføre glasflasker, i stedet for blik, var stærkt påvirket af de glas feltflasker af Slesvig-holstensk model som blev taget i Arsenalet i Rendsborg i 1851. De originale Slesvig-holstenske glasflasker blev endda indført til brug for det Danske kavaleri og brugt i 1864. De følgende feltflasker, på det gamle foto, er alle udenlandske typer, vel brugt til studie og ingen af dem kan ses at være indført i den Danske hær. Men det vil sikkert være af interesse at få en kort beskrivelse af dem og deres brug.

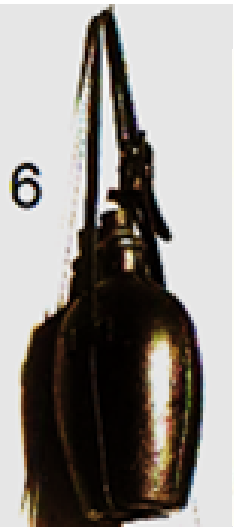

1 2 3 4

1. Den oprindelige Slesvig-holstensk glasflaske model
2. **Nr.6** Feltflaske M 1852 af glas, fremstillet på Holmegaard Glasværk
3. Feltflaske M 1852 af glas, den reglementerede feltflaske under krigen i 1864 (Sønderborg)
4. Pga. ophængningen i en bæltestrop, så den var svær at aftage, uden at aflægge hele remtøjet, så måtte soldaterne i felten, drikke hos hinanden, to og to, som det ses på billedet. (Skitse fra 1864 af Wilhelm Rosenstand)

De følgende 4 Feltflasker, har jeg valgt kun at beskrive kort, da de ikke blev indført/brugt i Danmark:

Nr 7. Engelsk træ feltflaske *"Af italiensk model[27]"* M 1874. Dette var den Engelske standard feltflaske fra 1874 til ca. 1888, hvor den afløstes af en rund metalflaske (M 1888). Den blev også kopieret og brugt i den Russiske hær, frem til 1. Verdenskrig.
Nr. 8. Feltflaske af ukendt model muligvis den originale Italienske træ feltflaske M 1851 *"Guglielminetti"*. Som blev brugt i den Italienske hær til efter 1. Verdenskrig og fandtes i en række variationer (se nr.7).
Nr.9. Østrigsk feltflaske model af træ (M 1859?), Den første model blev indført i Den Østrigske hær kort efter den "Prøjsiske syvårs krigs" afslutning (efter 1763), efter model af en civil type og brugt til efter krigen i 1866. En del blev eurobred i Danmark under krigen i 1864.
10**. Fransk Feltflaske model 1840. Flasken blev afprøvet, men ikke indført i Danmark**

Noter:

[1] Fra omkring slutningen af 1700-tallet blev alle hærens våben fremstillet på Kronborg geværfabrik (Håndvåben), sidevåben og kanoner/kørende materiel på Frederiksværk. Uniforms fremstilling var som udgangspunkt centraliseret på det militære varedepot og klædefabrik (Den fysiske fremstilling foregik dog stadig delvis ved de enkelte enheder og underleverandører). Centralt samlede man ledelsen/planlægningen for våbenfremstilling under artilleriet og Materiel og uniformsfremstilling under det militære vare depot. For at finde frem til de bedste løsninger gennemførte begge en del forsøg med forskellige typer våben, uniformer og udrustning og fik fremstillet *"Prøver"* I den forbindelse begyndte man også at indsamle eurobrede våben, uniformer og materiel, samt indkøbe ditto. Fra udlandet. Alt dette dannede derefter grundlaget for flere "Studiesamlinger", opbevaret på Hærens arsenal"(Tøjhuset), samt *"Det militære varedepot"*. Ved siden af dette lavede man også det man kaldte *"Prøvesamlinger"*. Prøvesamlingerne var en samling af officielle "prøvemodeller", som skulle følges nøjagtigt under produktion af de enkelte våben, uniformer og materiel. Normalt fik fremstillingsstedet en prøvemodel og Arsenalet/Det militære varedepot beholdt et eksemplar med segl og en vedhæftet beskrivelse. De endnu bevarede dele af disse samlinger, var i høj grad det som i 1926 (sammen med en del private og andre officielle samlinger), var grundlaget for Tøjhusmuseets samling.

[2] Der er meget tvivl og forvirring omkring betegnelsen "Blik feltflasker", som de fleste i dag ville opfatte som en flaske lavet af "Jern blik), men *"blik"* betyder jo blot *"Tyndt udhamret plade"* og dermed er det **en fælles betegnelse for både jern og Kobberblik!** Man bruger i tiden *"Kobber blik"* og *"Hvid blik"*, for henholdsvis de flasker/gryder/ting som er lavet af udhamret tinbelagt kobber, eller tyndt jernblik belagt med et tyndt lag tin. <u>Så kun når materialet beskrivelsen klart er skrevet, er vi på fast grund</u>!

[3] Vi har i dag en anden opfattelse af *"Feltflasker"* som *"Drikke dunke"*, men det er en helt forkert opfattelse, af deres oprindelige formål. Først meget sent begynder man at bruge dem til at både opbevarer og derefter drikke vand af. Indtil ca. år 1800 brugte man dem nærmest kun til at hente vand i og kun i forbindelse med Madlavning. F.eks. brugte man den ældste *"KobberBlik feltflaske*, i meget høj grad, til dette formål. Enkelte Store lande som Prøjsen og andre Tyske stater afskaffede endda fra 1808 helt brugen af *"Feltflasker"* og brugte enmandskogekar i stedet. Prøjsen indførte først feltflasker igen, så sent som 1867!

[4] Resolution af 05. 10. 1709

[5] "***Blik**: Fælles betegnelse for Et ved hjælp af hammerværk tyndt udslaget stykke metal, i særdeleshed Kobberblik, Jernblik (Også kaldet hvidblik) samt messingblik. Desuden fortinnet samme til brug for kar og redskaber".* Forklaring fra *"Dansk ordbog"* udgivet af videnskabernes selskab 1793.

[6] *"Blik feltflaske med rem og låg"*, er gennemgående den "officielle" betegnelse for denne model kobberfeltflaske. Det ret store låg, er dermed et "Særkende" for denne model.

[7] Altså vel nærmest en primitiv udgave af den Russiske national ret: *"Borsjtj"*.

[8] Måske er grundmodellen fra forsøget 1711-1714, det er sandsynligt, men ikke mugligt at sige noget nærmere om.

[9] Kilderne er ikke særlig oplysende om hvornår, af hvem og hvor produktionen af ”Kobberfeltflasker” skete. Men muligvis er de fabrikeret på ”*Kuppfermuhlen”*/”Kobbermøllen”, i Flensborg, som blev grundlagt af Christian 4. og langt hen i 1800 tallet var hæren og flådens hovedleverandør af netop *”Kobberblik”*, ligesom man havde en stor produktion af netop kobber gryder, pander og potter, til salg til civile. Det var i sin storhedstid en industri på størrelse med Frederiksværk, men er i nyere Dansk historie nærmest glemt, da vi mistede Flensborg i 1864.

[10] For at for et ret godt overblik over brugen af både ”*Kobberfeltkjedler med kasserollelåg*”, samt brugen af især kobber og kun meget lidt brug af blikfeltflasker i Norge, finder man heldigvis, i en samlet opgørelse over alle de Norske materiel og våben beholdninger optalt i årene 1836 – 1837. Hovedparten af de fra Danmark modtagne beholdninger fandtes da stadig og meget i brug, pga. en stram økonomi og problemer med egen våben produktion mm. Meget lidt, ja nærmest intet var kasseret eller bort solg. Her kan man læse, at på daværende tidspunkt (1836) alt stadig er i brug, eller på depot. Følgende er noteret omkring kedler og feltflasker:
”*Kobber feltkjedler”* i alt **2323 stk**. (Her ønsker man at anskaffe 150 *”Nye feltkjedler”*)
”Kasserolle låg” i alt **2238 stk.**
”Feltkjedel overtræk” i alt **1462 stk**.
”Kobberfeltflasker med låg og remme” i alt **15.784 stk**. (I 1837 er 11.024 *”Nye”*, Dvs. i brug, resten er i depot eller til reparation. Her bestiller man derfor ingen nye).
”Blik feltflasker” i alt **1537 stk**. (Alle ligger på depot)
Her ser man at den 2 mands ”Kobber feltflaske”, er helt dominerende og den som stadig bruges aktivt. Der er efter alt at dømme tale om både ældre og M 1810. (intet tyder på ”ny-køb” efter 1814!)
Kun et relativt lille antal 2 mands *”Blik feltflasker”* er i de Norske beholdninger og de bruges ikke aktivt og det har de efter alle oplysninger nok aldrig været.
Sandsynligvis har man før dette tidspunkt solgt eller kasseret de ældste og måske også hovedparten af de eurobrede Svenske. Det der så udgør beholdningerne bør da nok være M 1751 of M 1810. Først i 1855 indfører man en en-mands feltflaske af glas, men de gamle feltflasker ligger på depot og udleveres med mellemrum, i hvert fald frem til efter 1. verdenskrigs afslutning!
Kilde: *”Fortegnelse over Antal og Beskaffenhed af de vigtigste i samtlige Norske Landarsenaler havende militaire Fornødenheder ved Aarets Udgang 1837”*Gengivet I *”Det Norske Stortings forhandlinger”*. 1839 Vol. 9. del 4. side 97 og 98

[11] *”Interims felttjeneste reglement”* Udgivet I Danmark 1788 og Norge 1791

[12] *“Detalje Over De fornødne Feldt Requisitter for et marcherende Dragon Regiment af den Norske Armee”,* Udgivet 1791.

[13] Samtidig kan man se at feltflasker, af denne model, findes i listerne, under flere betegnelser: *”Feltflaske med låg og rem”,* eller *”blik Feltflaske med låg og rem”* eller *”Kobber Feltflaske med låg og rem”.Men det er alle den samme ”Kobber feltflaske”.*

[14] Den Norske militærhistoriker Kaptajn H.J. Barstad skriver som en fodnote i sit militærhistoriske værk *“Lejirdalske Kompagnies historie”,* i 1901 følgende netop om ”Kobberfeltflasker”: ”*Kobberfeltflasker, var en dårlig betegnelse, man dengang brugte. Der var* (I den Norske hær indtil 1855)*, tale om (små) “Kobberkjedler”, som man den gang brugte både til vandafhentning* (Til

maden) *og samtidig som feltflaske. Denne misvisende betegnelse (*Kobberfeltflasker/ Felt flasker), *har igennem tiden ført til mange misforståelser. indtil man fik rigtige feltflasker af glas* (Dette skete i 1855).

[15] Næsten samtidig indfører også Danmark en læderovertrukket feltflaske (M 1852), som er i brug fra 1856.

[16] Desuden findes der også bevaret et mindre antal eurobrede tilsvarende Svenske Kobber Feltflasker, vist nok af to modeller (M 1754 og M 1809?), I Svensk brug kaldet: *"Kök"* eller *"Bulkrukar"*, men de er udeladt her, da deres antal i Norge aldrig har været særlig stort, på trods af en ældre formodning om det modsatte.

[17] I 1805 i det officielle ***"Inventarium for et rytter regiment"*** **udgivet 27. juli 1805,** kan vi læse at der for et kavaleri regiment med 638 rytter, skal medbringes følgende: **"** *Punk VI. Feltreqvesitter: …. Feltkjedler en pr telt* (4 mand) *skal være i alt : 139 stk. Overtræk her til 139 stk.* Økser, *skal være i alt : 139 stk. Overtræk her til 139 stk.* ***Feltflasker 319.stk****. Remme hertil 319 stk". Dette var* Gældende for både Ryttere og Lette dragon regimenter (samt en antalsmæssig forandret udgave for husar regimentet), så vidt det ses, længe efter krigens afslutning, i 1814.

[18] "*Zeichnung der verschiedenen Sorten von Feld Kessel und Flaschen sich in Rendsburger Arsenal befinden"* Dateret 1791, Generalmajor von Mecklenburgs Arkiv pl.32

[19] M 1808 feltflasken, bliver officielt approberet i en kongelig resolution fra 2. oktober 1808.

[20] Resolution af 27 april 1808 *" Naar vor Armé herefter meddeles Feltflasker skulde det være af det Slags, som vor Livgarde til Fods erholdt i 1805, og hvoraf herved tiltilles vort General-Commissariats Collegium en Prøve"*. Dermed har der også her været en "Prøve", men den må efter alt at dømme være "Forsvundet", før man affotograferer *"Prøvesamlingen"*.

[21] Den blev, så vidt det vides **ikke sendt til, eller overhovedet brugt i Norge**, som i stedet fik en ny model 2 – mands kobber feltflaske M 1810, baseret på de tidligere *"Kobberfeltflaske"* modeller.

[22] Kongelig Resolution fra 26. november 1809.

[23] Kongelig Resolution fra 23. september 1812.

[24] Af ovennævnte kan så udledes, at:
1. At der **fandtes en officiel prøve samling, af forskellige feltflasker i Københavns arsenal** - "Københavns arsenals prøvesamling".
2. Træfeltflasken **aldrig blev fremstillet i et større antal og kun brugt til forsøg**.
3. At efter 1831 (Og sandsynlig ikke afsluttet i 1837, da Ræeder skriver sin oversigt) sker forsøg på at forbedre den gamle feltflaske model (M 1808) – *"…Da der imidlertid haves et betydeligt Forråd af blik-Feltflasker, som ved en passende Forandring kunne gøres tætte…."*.

[25] En nummerering på de på Tøjhuset fundne eksemplaret (2, 3 og 5), tyder på at denne flaske model har været fremstillet som prøve i, eller i hvert fald modelsat, i måske op til 5 forskellige udgaver!

[26] *"Fortegnelse over våbenarsenalernes beholdninger"* Optalt i årene 1842 – 1846 (Hærens arkiv)

[27] Modellen blev originalt indført i den Italiensk/Piemontesiske hær i 1851 (M 1851), hvor den var kendt under sin Italienske opfinders navn *"Guglielminetti".* Den blev senere moderniseret, men var grundlægende i brug til efter 1. verdenskrig. Flere lande kopierede den også til eget brug, deriblandt Storbritannien og Rusland.

Vigtigste anvendte Litteratur og kilder:

Div. glimrende artikler i *"Våbenhistorisk tidskrift"*, omkring samme emne, af Erik Troldhuus (ÆM)

"Ordrer, Resolutioner og Collegial breve den danske Krigsmagt til lands angående" Div. forfattere (1670-1850)

"Interims felttjeneste reglement" (Gældende for hele den Dansk/Norske hær) Udgivet i 1788

"Detalje Over De fornødne Feldt Requisitter for et marcherende Dragon Regiment af den Norske Armee", Udgivet i 1791.

"Inventarium for et rytter regiment" udgivet 27. juli 1805

"Regulativ for Bagagevognes og øvrige Feltreqvisiters antal ved den Norske Armee" udgivet 23 august 1812.

"Bepaknings reglement af 18 december 1819" (Originale reglement)*/ "Udtog af Reglementet af 18. December 1819 betreffende Infanteristens Bepakning i marschfærdig Stand paa Krigsfod* (udgivet 1828, som en reel videreførelse af det gældende reglement fra 1819)

"Bepaknings regulativ af 28 August 1822 for det Kongelige Artillericorpses Underofficerer, Trompetere, Artillerister og Kudske i marchfærdig Stand paa Krigsfod". Udgivet 28 August 1822

"Bepaknings-Regulativ for Cavalleriet af 11. Januar 1823". Udgivet den 11. Januar 1823.

"Reglement for Infanteriets og Jægermes Bepakning af 28 Mai 1831". Udgivet den 28 Mai 1831.

"Leirdalske Kompagnies Historie fra 1801 - 1817" Af Kaptajn H.J. Barstad. 1901

*"Bergenhusingerne i felten 1808—1811. 1. Bergenhusiske Nationale grenaderbataljon"*Af Oberstløjtnant H.J. Barstad. 1908

"Bergenhusingerne i felten 1808—1811. 2. Bergenhusiske Nationale Musketerbataljon" Af Oberstløjtnant H.J. Barstad. 1909

”*Bergenhusiske Nationale Skarpskyttebataljons Historie 1810 – 1817”* Af Oberstløjtnant H.J. Barstad. 1914

*”Bergenhusingerne i felten, Krigen mod Sverige 1813 - 1814”*Af Oberstløjtnant H.J. Barstad. 1918

“Fortegnelse over Antal og Beskaffenhed af de vigtigste i samtlige norske Landarsenaler havende militaire Fornødenheder ved Aarets Udgang 1837”. Det Norske stortings arkiv.

”Den Danske Armees Organisation og Sammes Vedkommende” Jacob von Ræder, udgivet 1837, men omhandler reelt de militære forhold frem til ca. 1834.

Med Særlig tak til:
Erik Troldhuus (ÆM) og Thomas Bernstorff Aagaard

JKL 2022